

HUDI JÓZSEF

A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyveinek múltjáról*

A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ zsinati levéltárában és az egyes egyházkerületek levéltárában őrzött gazdag iratanyag az érvényben lévő 1995. évi levéltári törvény értelmében nemzeti kulturális örökség részét képezi, és törvényes védelem alatt áll. Egy-egy egyházkerület levéltárában megtalálhatók az egyházközségek, egyházmegyék, az egyházkerület szerveinek, intézményeinek iratai, egyes tisztségviselők hagyatékai, de találkozhat a kutató megőrzésre szánt családi, személyi, egyesületi iratokkal is.¹

A különböző egyházkormányzati szinten működő testületek jegyzőkönyvei és iratai jobbra a XVII. századtól maradtak fenn, folyamatos, rendszeres „irattermelésről” a türelmi rendelet (1781) utáni időszaktól kezdve beszélhetünk. 1790 után az egyházi autonómia visszaállításával, a pápai teológiai akadémia újraindításával és a pápai református kollégium egyházkerületi fenntartásba vételével (1797) jelentősen megnőtt a közgyűlés feladatköre.² E feladatkör lényegesen bővült a társadalom modernizációjával: a polgárosodás és szekularizáció máig tartó folyamata újabb és újabb kihívások elé állította a református egyházat is. Válaszul egyházkerületünk megújította szervezeti-működési rendjét, új oktatási, vallási, kulturális intézményeket hozott létre.

* A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

¹ Jelen dolgozat csupán egy vázlatos áttekintés az egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvről mint sajátos irattípusról. A feldolgozással – melynek tudomásom szerint országosan sincsenek számottevő előzményei – fel kívánom hívni a figyelmet a téma fontosságára. A tanulmány első változata megjelent: KÖNTÖS László (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyvei és püspöki beszámolóí 2009. Pápa, 2010. 5–13.

² A legújabb kollégiumtörténeti összefoglalások, melyben a korábbi irodalom is megtalálható: TRÓCSÁNYI 1981., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005. 1–204., HUDI–KÖBLÖS 2006. 7–142.

A reformáció során létrejött protestáns egyházalkotmány és egyházkezelőrendszer az új hitelveken alapulva, más formában, más tartalommal, de hasonló funkciókat látott el, mint a hierarchikus katolikus egyházszervezet, melynek joghatóságát a püspökök gyakorolták. A református egyházszervezetben az egyházközösség lett az önálló egyházszervezet alapja. Az egyházi joghatóságot kezdetben a lelkészekből (seniorokból, másként presbiterekből) álló, különféle névvel (presbiterium, collegium seniorum, senatus ecclesiasticus, stb.) nevezett testület látta el az általuk választott püspökökkel közösen.³ Az egyházi tanács hatásköre kiterjedt a törvényalkotásra (kánonok), az egyházigazgatásra és bírálásra (a papság és egyháztagok fegyelmezésére, házassági ügyekre).⁴

A XVIII. századtól kezdve az állam előbb a vallásügyi igazgatás terén, majd a felvilágosodás óta a közjó, 1867 után pedig az egységes liberális nemzetállam kiépítése érdekében egyre inkább korlátozta az 1790-ben biztosított egyházi autonómiát, melyet 1849–1860 között átmenetileg fel is függesztett.⁵ Míg a kiegyezés korában, a Horthy-rendszerben a református egyháznak az állammal gyümölcsöző együttműködést sikerült kialakítania, a szocialista állam 1919-ben és 1949–1989 között a megsemmisítésére törekedett. A drasztikus társadalmi pozícióvesztés következtében az elmúlt két évtizedben új alapokon kellett kezdeni az építkezést.

A szekularizációs folyamat következtében megváltozott az egyházkerület mögött álló egyháztársadalom: a fő patrónusi réteget jelentő dunántúli és felvidéki birtokos nemesség főrendi csoportja a XVII. században szinte teljes egészében, a közrendű nemesség egy jó része a XVIII. században rekatolizált. Ezzel párhuzamosan a parasztság egy része is áttért a katolikus vallásra. A birtokos nemesség az 1848-as jobbágyszabadítás következtében meggyengült, a középbirtokos réteg az 1945-ös földosztás, az öntudatos parasztság az 1949 utáni kulákvándorlás és az 1956 utáni kollektivizálás következtében súlytalanná vált. Mindezek a változások az egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyveiben is nyomon követhetők.

³ Az egyházi és világi presbitérium történetéről: HUDI–KÖBLÖS–KRÁNITZ 2011. 46–50.

⁴ MIKLÓS 1942. 12–18.

⁵ BUCSAY 1985. 143–152., 173–176., 213–213., 259–268.

A JEGYZŐKÖNYV MINT IGAZGATÁSTÖRTÉNETI FORRÁS

Egyházkerületünk közgyűlési (zsinati) jegyzőkönyvei 1612-től maradtak fenn.⁶ Pathai István püspök a Heidelbergben tanult Kanizsai Pálfi Jánost bízta meg a jegyzőkönyv vezetésével. Az első feljegyzés az 1612. június 19–20-án tartott körmeneti zsinatról készült. Az első közgyűlési jegyzőkönyvet 1612–1658 között, latin nyelven vezették, levéltárunk az eredeti másolatát őrzi. Az eredeti az esztergomi prímási könyvtár Batthyány-gyűjteményében található.⁷ A veszprémi egyházmegye 1824-ben adta egyházkerületi levéltárunkba saját, 1693–1739 között vezetett jegyzőkönyvét, amely a korabeli feljegyzés szerint tartalmazta „az akkori pápai superintendenciának és különösen a veszprémi és peremartoni tractusoknak gyűléseit, mind addig, míg a csallóközi és pápai superintendenciák összeolvadtak”.⁸

A következő kötet eredetileg a felsődunamelléki egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve volt (1712-től), melyet a dunántúli egyházkerülettel való egyesülés (1736) után mint a dunántúli egyházkerület jegyzőkönyvét vezették tovább, egészen 1800-ig.⁹ A továbbiakban már folyamatos a jegyzőkönyvek sorozata. Az elmondottakból kitűnik, hogy egy-egy vaskos jegyzőkönyv sok év közgyűlési anyagát tartalmazta; a felduzzadt adminisztráció miatt a XIX. században egyre kevesebb év íveit tudták egybe kötetni.

Az egyházmegyék közgyűlési jegyzőkönyvei legkorábbról a XVII. század első harmadától-közepétől maradtak fenn.¹⁰

Az első egyházkerületi jegyzőkönyv tisztázati példány, amely a zsinatokon készült feljegyzések alapján, az utólag készült bejegyzésekből állt. Több lap üresen maradt, ami jelzi, hogy valamilyen oknál fogva elmaradt a bejegyzés. A jegyzőkönyv ekkoriban tartalmazta a zsinat helyét, idejét, a résztvevők és

⁶ Az első jegyzőkönyv hollétérol sokáig nem tudtak. A szakirodalomban megjelent első részletes levéltárismeretű szerint az egyházkerületi jegyzőkönyvek 1711-től kerültek levéltári őrizetbe. Vö. TÓTH 1938. 168–185.

⁷ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Batthyány-gyűjtemény, Cat. VI. Relig. Tit. III. k. 1. – Ismerteti: SIMON 2006. 72–78.

⁸ TÓTH 1938. 170.

⁹ KÖVY 1987. 90., KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 16.

¹⁰ KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 16–17.

hiányzók nevét egyházmegyénként, továbbá az avatandó lelkészek nevét, a testületi végzéseket, bírósági perek (pl. válóperek) döntéseit, fontosabb történeti eseményeket (pl. az 1619-es országgyűlésről, az 1626-os pápai eseményekről, az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinatról szóló feljegyzéseket). A kánonok szövegét nem másolták be, azok más gyűjteményes kötetekben maradtak ránk. Tudjuk, hogy kerületünkben a komjáti kánonokat használták, melyeket 1790-ben latin és magyar nyelven újra kinyomtattak.¹¹

AZ EGYHÁZKERÜLETI GYŰLÉSEK JELLEMZŐI

A XVII. században évente legalább 1–2, néha 3–4 zsinatot is tartottak.¹² A jegyzőkönyvekbe utólag minden olyan ügyet feljegyezték, amelyet napirendre tűztek. A dunántúli egyházkerület gyűléseit a XVII. században zsinatnak (synodus) nevezték, s két formáját különböztették meg: a kisebbet (particularis synodus), melyen kevesen vettek részt, és a nagyobbat, melyre elvileg az összes lelkész meghívót kapott (generalis synodus).¹³ E két testületi forma tekinthető a kis- és közgyűlés őseinek.

A XVIII–XIX. században a jegyzőkönyvek már változatosabb tartalmúak. Ekkorra az egyházkerület feladatai is megnöttek. Az egyházigazgatásnak figyelembe kellett venni a vallásügy királyi szabályozását, a katolikus-protestáns viszony gyökeres alakulását. 1731–1781 között a református egyháznak minden szinten a túlélésért kellett küzdenie. A szabad vallásgyakorlat megtartásáért, illetőleg visszaszerzéséért a patrónusokra is nagy feladatok vártak.¹⁴ Az egyházkerület fenntartását kegyes alapítványok, önkéntes adományok és segélyek biztosították. A pápaiak vallásgyakorlatának megszüntetése (1752–1783) az egyházközség által fenntartott főiskolát is felszámolta. A vallásgyakorlás új színhelyén, a közeli Adásztevelen csupán kisgimnáziumot sikerült felállítani.¹⁵ A vallásgyakorlat visszaszerzése (1783) után megkezdő-

¹¹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Ács, 1790. június 8. Nr. 13.

¹² SIMON 2006. 73–78.

¹³ DREL I. 1. a. Egyházkerületi jegyzőkönyv-másolat I. 1612–1658. p. 8–9. – 1614. június 18–19-én Pápan partikuláris, majd augusztus 24–25-én Köveskúton generális zsinatot tartottak.

¹⁴ KÖBLÖS 2005., HUDI 2002.

¹⁵ KÖBLÖS 2004. 107–132.

dött az egyházszervezet újjászervezése. A jegyzőkönyvek tanúsítják a korábban megszüntetett anyaegyházak, leányegyházak tömeges újjászervezését, templomok és parókiák építését, népiskolák, gimnáziumok alapítását. A „kisebbségi vallási reneszánsz” azonban átmenetinek tekinthető: a felvilágosodás hatására a vallásgyakorlás néhány évtized múltán hanyatlani kezdett.¹⁶

Az egyház belső ügyein túlmenően a közgyűlések számos világi ügyben is döntöttek. Végrehajtották az országgyűlés által hozott törvényeket, a kormányhatóságok (1724–1867 között a Magyar Királyi Helytartótanács, 1848/49-ben, majd 1867 után a miniszteriális kormány) által kiadott rendeleteket.¹⁷ A hathatósabb érdekvédelem érdekében az egyházkerületek szorosan együttműködtek egymással (pesti konferenciák; egyetemes konvent), az evangélikus egyházkerületekkel (közös konferenciák), az egyházak vallási érdekeiben eljáró pozsonyi, majd budai helytartótanácsi, valamint a bécsi kancelláriai ágensekkel (ügyvivőkkel).¹⁸

Az állandó hadsereg és a napóleoni háborúk során összehívott „nemesi felkelés” számára az egyház biztosított tábori lelkészeket, a lelkészek végezték a katonakötelesek összeírását (a járási szolgabírák részére), felvilágosították a népet a járványok (himlő, kolera) elleni védekezésről. 1828–1895 között az anyakönyveket két példányban kellett vezetniük; a másodpéldányokat az év elteltével a járási szolgabírák az illetékes vármegyei levéltárnak adták át megőrzésre.¹⁹ Az állam már korán igényt tartott a középiskolai, főiskolai statisztikai adatszolgáltatásra, melyet később a népiskolákra is kiterjesztett.²⁰

A Dunántúli Református Egyházkerület évente szükség szerint több gyűlést tartott. A XVII. században évente 1–4 zsinatot (synodus) hívtak össze.

¹⁶ KÓSA 2009. 53–54.

¹⁷ EMBER 1938., EMBER 1940., FELHŐ–VÖRÖS 1961.

¹⁸ Az ágensek névsorát lásd: ZOVÁNYI 1977. 15–16.

¹⁹ A két példányos anyakönyvezést az 1827:23. tc. rendelte el. Az 1827 előtti anyakönyvek egyházkerületi levéltárban mint gyűjtőlevéltárban történő letéti elhelyezésére a magyarországi református egyház 1938-ban alkotott levéltári szabályrendelete adott lehetőséget. Vö. Levéltári útmutató. Bp., 1941. 31–32.

²⁰ Egyházkerületünk 1819/20. tanévtől (1820-tól) félévi ún. tabellás jelentéseket küldött a pápai kollégiumról a helytartótanácsnak. A komáromi, losonci, csurgói gimnázium jelentései szintén fennmaradtak. HUDI–KÖBLÖS 2006. 95. – E jelentések is forrásai a kiadott történeti adattárnak. KÖBLÖS 2006.

Egy-egy tanácskozás rendszerint 1–3 napig tartott. A XVIII. században és a XIX. század elején évente rendszerint csak egy közgyűlés volt. Ezután előfordult, hogy két közgyűlést is tartottak. A tavaszi és őszi közgyűlés a XIX. század második felében vált általánossá. A két közgyűlés közti időben kisgyűléseket is összehívtak, melyeken az erre felkért egyházkerületi tisztségviselők vettek részt. A kisgyűlések a közgyűlés hatáskörében jártak el, döntéseiket írásba foglalták, jegyzőkönyvét a következő közgyűlésen felolvasták és jóváhagyták. A kiegyezés korában egy közgyűlést hívtak össze, s a kisgyűlések helyett már a rendkívüli közgyűlés elnevezést használták.

A XVIII. században az egyházkormányzatban döntő változás zajlott le azaz, hogy a világiakat bevonták a döntéshozatalba. A laikus elemet kezdetben az egyházkerületi főgondnok jelentette. A jó módú köznemesnek számító Kenessey István főgondnok (1734–1750) a legnehezebb időkben nemcsak példamutatóan szolgálta az egyházkerületet, hanem feleségével együtt tett nagy alapítványával a pápai kollégium fennmaradását, 1783 utáni újjászervezését is elősegítette.²¹ A főgondnok mellé 1745-ben segédgondnokot (coadjutor curator) is választottak.²² Minőségi változás következett be 1775-ben, amikor a hathatósabb érdekérvényesítés – a vallási sérelmek orvoslása – érdekében elhatározták, hogy minden egyházmegyében válasszanak a főgondnoknak alárendelt világi segédgondnokokat (coadjutor curatorokat), „a’ kik a külső regimenre vigyázzanak”. Ekkor a belsősomogyi, drégelypalánki, komáromi, pápai, peremartoni, tatai, veszprémi egyházmegyébe 2–2, a barsiba 1 kurátort választottak a legbefolyásosabb nemesek (részben vármegyei tisztségviselők) köréből. A kurátorok az esperesek választásakor személy szerinti szavazati jogot kaptak.²³ (Az egyházközségeket egyenként egy szavazat illette meg.) A „seculáris urak” azonban ekkor még ritkán jelentek meg az egyházkerületi gyűléseken. Az 1780-as évek második felétől azonban már nélkülözhetetlen résztvevőivé váltak a közgyűléseknek.

²¹ Rövid életrajzát közli: THURY 1998. II. 350–355., hivatalviselésére: ZOVÁNYI 1977. 162.

²² DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Peremarton, 1745. május 2. Nr. 13. – A peremartoni zsinaton (in vererabili synodo superintendentiali Peremartonyini) Kenessey István „fő curator” mellé Csejte Zsigmondot választották.

²³ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Kömlőd, 1775. április 6–7. Nr. 1.

A világiak térnyerését mutatja, hogy a XIX. század elejétől az egyházi bíráskodásban is egyre inkább részt vettek. Előbb a főiskola teológiai professzorait (1801-ben Mándi Márton Istvánt, 1807-ben Tóth Ferencet), majd táblabírákat, vármegyei tisztségviselőket is egyházkerületi tanácsbírává (superintendentialis assessor) választották. A sort Kazay Gábor tótvázsonyi birtokos, Veszprém vármegye táblabírája, a pápai kollégium későbbi nagy jótevője nyitotta meg 1813-ban.²⁴ 1814-ben újabb 8 személyt választottak a „külső rendből”.²⁵ A testületet a későbbiekben a papság és világiak köréből szükség szerint kiegészítették.

Az egyházkerületi közgyűléseket – a vármegyei közgyűlésekhez hasonlóan²⁶ – előre meghatározott helyen és időben, több napon át, folytatólag tartották. A XVII. században a zsinatokra leggyakrabban Körmenden, Komjátiban, Köveskúton, Németújváron, Pápán és Szentlőrincen került sor.²⁷ A XVIII. század második felében legtöbbször Adásztevelen, Torkos Jakab püspök (1745–1785) székhelyén üléseztek.²⁸ A püspök, a főgondnok és a főjegyző lakhelye is befolyásolta a gyűlések színhelyét. 1785 után a nemesek lakta népesebb és gazdagabb falvak (Balatonfüred, Bőny, Csep, Kocs, Nagybajom, Szentkirályszabadja, Szilasbalhás, Tótvázsony, stb.) és a jelentősebb városok (Győr, Losonc, Pápa, Révkomárom, Veszprém) adtak helyet a gyűléseknek. Sok esetben maga a gyülekezet hívta meg a „venerabilis superintendentiát” (főtiszteletű egyházkerületet).

Az érintetteket kezdettől írásban (levélben) hívták meg a gyűlésre. Az 1860-as évektől már nyomtatott meghívót kaptak a résztvevők. Az ülésekről a reformkortól a sajtó is beszámolt: a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (1842–1919), a *Dunántúli Protestáns Lap* (1890–1944) rendszeresen tudósított az

²⁴ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1813. június 29–30., július 1. Nr. 51.

²⁵ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1814. június 30., július 1–2. Nr. 5.

²⁶ A nemesi vármegye kis- és közgyűlési és egyéb jegyzőkönyveiről: FÖGLEIN 1938. 142–167.

²⁷ SIMON 2006. 73.

²⁸ DREL I. 1. a. Egyházkerületi jegyzőkönyv. Adásztevel, 1785. május 31. Nr. 3. Az adászteveli konferenciákon Széplaki Pál drégelypalánki esperes régóta nem jelent meg, sem megbízottat nem küldött, az agentialét (ágensi fizetéshez való hozzájárulást) sem küldte be, ezért megintették, és öngazolásra szólították fel.

eseményekről, az egyházkerület és intézményei működéséről, gondjairól, a gyülekezetek életéről. A lapokban egyháztörténeti írások is egyre nagyobb számban láttak napvilágot.

A XVIII. század végétől (1795-től) szokássá vált, hogy a közgyűlés végén a következő ülésről is döntöttek, és azt írásban is rögzítették.²⁹ Ezt megelőzően nyilván szóbeli döntést hoztak, annak jegyzőkönyvezését tudatosan elkerülték. Az 1762. június 9-én Adásztevelen tartott „superintendentialis gyűlésben” csupán az ülések idejéről döntöttek. Kimondták, hogy a gyűlések ideje ezentúl „Úr napja innepe után való hétnek kedd napjára rendeltetett”.³⁰ A békésebb korszak beköszöntével már a gyűlések helyét és idejét is rögzítették. Az 1801. évi júniusi révkomáromi közgyűlés utolsó napirendi pontjaként pl. arról döntöttek, hogy a következő évi ülést a Nógrád vármegyei Losoncon tartják a Húsvét utáni 5. vasárnap (Rogate) utáni héten. A küldöttek hétfőn érkeznek, a „gyűlés napja pedig azon vasárnap után való kedd” lesz.³¹ Ennek megfelelően 1802. május 25–26-án üléseztek Losoncon.³²

A Rogate vasárnapja utáni keddi közgyűlés-kezdet már korábban szokássá vált, de nem jelentette, hogy ettől ne tértek volna el. 1812-ben Pütkösöd hetében, 1814-től Péter és Pál napján tartották a közgyűlést.³³ Később az egyházi ünnephez szorosan nem kötődő tavaszi és őszi közgyűlésekre tértek át. A XIX. század végén már a szeptemberi tanévkezdéshez igazodott a közgyűlés. Abban az esetben, ha a következő közgyűlés pontos idejéről nem tudtak megállapodni, a püspök a főgondnokkal egyetértésben döntött, és megfelelő időben értesítette az espereseket.³⁴

²⁹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi jegyzőkönyv. Pápa, 1795. június 14–17. Nr. 25. Ekkor arról határoztak, hogy a következő ülés helye Veszprém legyen.

³⁰ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Adásztevel, 1762. június 9. Nr. 4.

³¹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1801. június 16–17. Nr. 35.

³² DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Losonc, 1802. május 25–26.

³³ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Losonc, 1812. július 1–2., Révkomárom 1814. június 30., július 1–2.

³⁴ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1814. június 30. és július 1–2. Nr. 74. 1814-ben úgy határoztak, hogy a következő gyűlés Aranyoson (Komárom vm.) lesz, de az időpontot még az egyházkerületi főgondnokkal egyeztetik.

A közgyűlés ügyrendjét, működését, hatáskörét 1885-ig a szokásjog szabályozta, részletes írásbeli szabályzatot (közgyűlési házszabályt) csak az 1885. június 28-án tartott közgyűlésen fogadtak el, léptettek hatályba. Eszerint a főjegyző a közgyűlés előtt 45 nappal küldte ki a meghívókat a közgyűlési tagoknak. A közgyűlés helyét és idejét az előző egyházkerületi közgyűlés határozta meg. A szabályzat kiterjedt a közgyűlés megnyitására, a tárgyalás menetére, a napirend összeállításának módjára, a hozzászólások rendjére, a jegyzőkönyv hitelesítésére és az irattározásra. A távolmaradást a püspöki hivatalnak írásban kellett bejelenteni.³⁵

Az 1894-ben elfogadott közigazgatási és törvénykezési ügyrend még részletesebben szabályozta a közgyűlés munkáját, a tanácskozást, és külön fejezetben foglalkozott a szakbizottságokkal, a jegyzőkönyvezés szabályaival, továbbá az iktatással, a kiadványozással és az irattárral. A közgyűlés ekkor már a világi elemnek igencsak tág teret engedett. A szavazati joggal rendelkezők közül az elnökök (püspök és főgondnok) mellett az egyházmegyék eszpereseit és gondnokait, valamint létszamarányosan küldött egyházi és világi képviselőit éppúgy megtaláljuk, mint a 24 egyházkerületi tanácsbírót (fele világi), a 2 főjegyzőt, 4 jegyzőt, továbbá a tanintézetek (pápai főiskola, főgimnázium, nőnevelő-intézet, csurgói gimnázium) tantestületeinek képviselőit. A reformkor óta óhajtott vágy teljesülését jelentette, hogy a tanítóságot is 4 fő képviselhette a közgyűléseken.

A közgyűlésnek ekkor két típusát különböztették meg: az évente szeptemberben összehívott rendes közgyűlést, valamint a püspök vagy főgondnok, illetve helyetteseik által bármikor összehívható rendkívüli közgyűlést. A 4 szakbizottság (jogi, közigazgatási, pénz- és gazdaságügyi, tanügyi) és a bizottságnak számító főiskolai igazgató-tanács a közgyűlésnek alárendelten, mint a hatáskörükbe tartozó ügyekben írásos véleményt adó szerv működött.

A közgyűlés alakulásakor a szavazójogú tagok egyharmadának jelen kellett lennie. Érvényes határozathoz az elnökségen kívül 20 tag szavazatára volt

³⁵ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. 1885. június 28. Nr. 132. Szövegét közli: THURY 1914. 1–5.

szükség. A határozatok jegyzőkönyvezését az egyházi főjegyző irányításával a jegyzők meghatározott munkamegosztás szerint végezték.³⁶

A fentiek értelmében elmondható, hogy az egyházkerület hivatali szervezétének korszerű szabályozása a XIX. század utolsó harmadában született meg. Ez a szabályozás – szükség szerinti módosításokkal – a trianoni döntés következtében területileg megcsonkult egyházkerületben is érvényben maradt.

Közgyűlések alkalmával vidéken legtöbbször a település templomában volt a közgyűlések helyszíne, de Pápán a főiskola nagytermében is üléseztek.³⁷ Komáromban és Győrben az egyházközség tanácstermében szintén tartottak közgyűlést. A laikusok (patronusok) a XVII. században alkalomszerűen, a XVIII–XIX. században mint választott képviselők rendszeresen megjelentek az üléseken. Az 1780-as évektől a „belső rend” (papság) és „külső status” vagy „külső rend” (világiak) küldöttei közösen képviselték a nép egészét.³⁸ A külső rendhez tartozó képviselők száma fokozatosan nőtt. A XIX. század végén – ha feltételezzük, hogy minden meghívott tag részt vett a közgyűlésen – a száznál több szavazó között már a laikusok voltak többségben.

A megjelentek száma a közgyűlés helyszínének távolságától is függött. A közgyűlés legtöbbször úgy határozta meg a tanácskozás helyét, hogy az egyházkerület minden pontjáról elérhető legyen. Ettől azonban időnként eltértek. 1863. június elején pl. a Felsőőrött (Vas vm.) tartott közgyűlésen a veszprémi egyházmegyéből csak Oláh János esperes, pécselyi lelkész és Somody Dániel tanácsbíró, füredi lelkész jelent meg. A komáromi egyházmegyéből Kovács József bátorkeszi, Bese Elek madari lelkész „mint képviselők” vettek részt a tanácskozáson.³⁹ Legnépesebbek a főgondnoki beiktató és püspöki felszentelő közgyűlések voltak, amelynek lefolyását a türelmi rendelet után már részletesen megörökítették a jegyzőkönyvek.⁴⁰

³⁶ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. 1894. Nr. 223. Kiadta: THURY 1914. 57–72.

³⁷ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1863. október 26–31. és november 1–4.

³⁸ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1801. június 16–17.

³⁹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Felsőőr, 1863. június 1–3.

⁴⁰ A püspöki felszentelési ünnepséget, mint társadalmi reprezentációs színteret és eseményt bemutatja: SZATMÁRI 2005. 289–302. Az első felszentelést, amelybe a külvilágot is bevonták, Báthori Gábor egyházkerületi főjegyző (generalis notarius) örökítette meg az 1807–1808-ban

A résztvevők elszállásolásáról, ellátásáról a vendéglátó gyülekezet gondoskodott, ami komoly szervezőmunkát igényelt.⁴¹ Erről a tényről azonban a közgyűlési jegyzőkönyvben legfeljebb csak utalásokat találunk, a részletekről a vendéglátó egyházköztség levéltári anyaga tudósít bennünket.

A közgyűlést a XVII. században zsinatnak (synodus), a XVIII. században többféleképpen (superintendentiale consistorium, consistorialis gyűlés) nevezték. A két ülés között kisgyűlést (particularis consistorium) is összehívtak. A XIX. század első felében hol „consistorialis gyűlésnek”, hol „generalis gyűlésnek” nevezték a közgyűlést.⁴² A résztvevők neveit jó ideig két csoportban (egyházi rend – világi rend) elkülönítve rögzítették, a XIX. század második felében azonban az egyházmegyéket betűrendjében – belsősomogyi, eörségi (őrségi), komáromi, mezőföldi, pápai, tatai, veszprémi egyházmegye – következtek a résztvevők.⁴³ A liberális korszakban a „közügyek iránt szép érdeklettséget mutatott” közönség is részt vett – bár nem szavazott – a közgyűlésen. Őket sosem említették név szerint.

Az ülést a püspök és az egyházkerületi főgondnok „társas elnökle” alatt tartották. Már az érkezés napján megválasztották azt a bizottságot, amely az egyházkerületi számadásokat – az ágensi, az egyházkerületi pénztári, a különféle kollégiumi számadásokat – megvizsgálta, s a vizsgálat eredményeiről jelentést tett a közgyűlésnek. Az egyházkerület fenntartását szolgáló, 1795-ben rendszeresített egyházkerületi pénztár (generalis cassa) kiszámíthatóbbá tette az intézmények fenntartását, ugyanis statútumokkal szabályozták a bevételi forrásokat.⁴⁴ Korábban az egyház vezetői az egyháztagok, patrónusok változó nagyságú alamizsnáira voltak utalva.

vezetett ún. Domesticum Protocollumában. Hivatalos házi jegyzőkönyvébe olyan dolgokat kívánt feljegyezni, amelyek nem a közgyűlési jegyzőkönyvbe valók, de az utókor érdeklődésére számot tarthatnak. Tormácssy János kiskunhalasi lelkész dunamelléki egyházkerületi főjegyző volt, amikor püspökké választották. Szenzációszámba ment, hogy a felszentelésen katolikusok is nagy számban részt vettek, s hogy az ünnepségről a *Magyar Kurír* c. újság is beszámolt.

⁴¹ Pápán pl. a presbitérium döntött arról, hogy a közgyűlés résztvevői melyik úri háznál szállnak meg.

⁴² DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyvek, 1801–1814. „consistoriális gyűlés” pl. 1801-ben, „generalis gyűlés” 1804-ben.

⁴³ Uo.

⁴⁴ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1795. június 15–17. Nr. 8. Az egyházkerületi pénztár bevételi forrásaival egyidőben az egyházmegyei pénztár (tractualis

A közgyűlést minden alkalommal istentisztelet előzte meg. A könyörgés végeztével került sor a kijelölt bizottság előtt már vizsgát tett papjelöltek (kandidátusok) felszentelésére, ezután kezdődött a tényleges tanácskozás. A tanácskozás kezdetén általában bejelentették az „igazoltan” (pl. betegség miatt) távolmaradókat, majd megkezdtek az egyes napirendi pontok tárgyalását. Legtöbbször nem jelölték, hogy a folytatólag tartott közgyűlésen melyik nap milyen ügyeket tárgyalnak, így csak a jegyzőkönyvi sorszámból következtethetünk a tanácskozás menetére.

A közgyűlési (zsinati) jegyzőkönyvekbe az első korszakban a püspökök vegyes feljegyzései kerültek, a tisztán közgyűlési tárgyakat tartalmazó protokollumok csak a XVIII. században terjedtek el. A XVIII. század közepétől az egyházkerületi jegyzők a jegyzőkönyveket már többnyire magyarul vezették, de a királyi felségfolyamodványokat és a helytartótanácsnak írt fontos leveleket 1844-ig latinul írták, és teljes terjedelmében bemásolták az adott napirendi pont után. Az alapítványok – többnyire magyar – szövegét szintén szó szerint följegyezték. A jegyzőkönyvek napirendi pontjait sorszámozták, az előterjesztést és a határozatot látható módon elkülönítették. 1811-től kéthasábos jegyzőkönyvet vezettek: bal oldalon az előterjesztést, jobb oldalon a végzést jegyezték fel. A nyomtatott jegyzőkönyvek végén mutatót vagy „tárgysorozatot” helyeztek el, amelyek megkönnyítették a visszakeresést.

EGYHÁZI JEGYZŐK – VILÁGI JEGYZŐK

A jegyzőkönyvek vezetését és az írásbeli adminisztrációt a XVIII. században az egyházkerületi jegyző (generalis scribe, generalis notarius) végezte, akinek munkakörét már 1736-ban latin nyelvű utasításban szabályozták. Hivatali esküt 1807-től kellett tennie. A jegyzői hivatalt mindenkor lelkész töltötte be. A felsődunamelléki és dunántúli egyházkerület egyesülése után Komáromi Pált választották jegyzőnek, aki 1745-től a számvevő (generalis

cassa) bevételeit is szabályozták. Kimondták, hogy az egyházmegyét negyedévenként egy-egy publikáció (hirdetés) illeti. Ahol „zsenge adása” (aratás utáni gabona-adomány) szokásban volt, ott annak felét az egyházmegyei, másik felét az egyházközségi pénztárnak (localis cassa) kellett átadni. Ahol ez a szokás nem él, ott a prédikátor vezesse be.

perceptor) feladatkörét is ellátta.⁴⁵ Utódai közül többen viselték e kettős tisztséget. 1760. június 4-én, Tokaji Pál halála után „a’ regi jó rendnek reparatiojára” két személyt jelöltek a „generalis scribai hivatalra”: Váci János peremartoni és Kun János pápai esperest, akik közül a szavazatok többségével Kun Jánost választották, aki 1761. május 20-án tette le az esküt.⁴⁶ 1768-ig Kun a perceptori hivatalt is ellátta, ekkor átadta Pados János veszprémi esperesnek.⁴⁷ 1788-ban más egyházkerületek példájára az egyházkerületi jegyző, Borsodi István etei prédikátor, tatai esperes mellé „segédül” aljegyzőt választottak Pápai Tót Pál ácsi prédikátor személyében.⁴⁸ A későbbiekben is általában nagy tekintélyű, tapasztalt espereseket vagy kollégiumi professzorokat választottak a főjegyzői tisztségre, amely jó esetben előkészítette számukra az utat a püspöki tisztséghez. Püspöknek általában nemesi származású lelkészt választottak, aki egyenrangú félként hatékonyan tudta érvényesíteni az egyház érdekeit a nemesi közigazgatási-politikai közegben. A kevés kivétel egyike volt a vörösberényi jobbágycsaládból származó Tóth Ferenc (1768–1844) teológia-professzor, aki 1816–1827 között viselte a főjegyzői tisztséget, 1827-ben választották püspökké. Az egyházkerületi ügyvitel korszerűsítésében is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A jegyzői teendőket, az egyházkerületi adminisztrációt a XIX. században az egyházi és világi főjegyző megosztva végezte. 1808-ban, amikor az elhunyt Hollósy László táblabíró, világi jegyző helyét Pázmándy Antal foglalta el, azt is kimondták, hogy ettől kezdve a világi rendből választott jegyző egyenlő az egyházi jegyzővel.⁴⁹ A megnövekedett adminisztráció miatt mindkét rendből aljegyzőket is választottak melléjük.⁵⁰ Egyes esetekben egy-egy alkalomra

⁴⁵ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Peremarton, 1745. május 2.

⁴⁶ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Adásztevel, 1760. június 4. Nr. 3.

⁴⁷ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Hely nélkül [Adásztevel], 1768. július 7–8. Nr. 2. 1769. május végén viszont betegsége miatt Naszályi Jánosnak adta át a perceptorságot. Uo. Adásztevel, 1769. május 30–31. Nr. 3.

⁴⁸ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Kocs, 1788. május 27. Nr. 2.

⁴⁹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Balhás, 1808. május 23–25. Hollósy László mezőszentgyörgyi birtokos a peremartoni egyházmegye segédgondnoka, a Szondy-Kenessey Alapítvány kurátora volt, emellett látta el az egyházkerületi világi jegyzői tisztséget.

⁵⁰ Az állandó jegyzői hivatal kialakulása párhuzamosságot mutat a vármegyei jegyzői hivatal fejlődésével. A XVI. században a legtöbb vármegye csak alkalmilag fogadott fel jegyzőt. A

külön helyettes jegyzőt is felkértek. Amennyiben szakértők bevonására is szükség volt, az adott bizottság (deputáció) külön jegyzőt választott tagjai sorából. A következő közgyűlésen a deputáció munkáját is ismertették, és többnyire – kiegészítésekkel, módosításokkal – jóváhagyták.

SZAKBIZOTTSÁGOK ÉS JOGSZABÁLYALKOTÁS

Az egyházkerület több állandó bizottságot is működtetett: 1807-től tudományos bizottságot (*Litteraria Deputatio*) és iskolait (*Ecclesiastico-Scholastica Deputatio*, másként *Ecclesiastico-Scholasticum Consistorium*, később Főiskolai Tanács). Az utóbbi elsősorban a pápai kollégium szakmai felügyeletét látta el.⁵¹ Később minden fontos szakterületre választottak állandó bizottságot. Az egyházi könyvek, kéziratok cenzúráját az 1795-ben kinevezett cenzorok végezték.⁵²

A különféle bizottságok munkája nyomán nagy jelentőségű jogszabályok készültek; ezek közé tartoztak pl. a falusi tanítókra (1808), a nemzeti és deák iskolákra vonatkozó törvények (1812), az esperesi vizitációk normája (1812)⁵³, a kollégium gimnáziumának tanterve (1815), az egyházmegyék és egyházkerület viszonyát szabályozó Egyházi Rendtartás (1814)⁵⁴, az iskolai anyakönyv (*Oskolai Diarium*) bevezetésére (1830)⁵⁵ vonatkozó statútumok, a pápai kollégiumi törvények (1789, 1798, 1818, 1836, 1843, 1862).⁵⁶ A négy egyházkerület évente tartott pesti konferenciáira szintén számos szakvéleményt dolgoztak ki a bizottságok. A küldötteknek időnként írásbeli utasítást

XVII. században egy jegyző több vármegyét is szolgált. A fizetéssel járó tisztség a XVIII. században állandósult. Vö. FEKETE 1914. 82–87.

⁵¹ HUDI-KÖBLÖS 2006. 90–93.

⁵² DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1795. június 15–17. Nr. 19.

⁵³ JAKAB 2001. 171.

⁵⁴ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1814. június 30., július 1–2. Nr. 14.

⁵⁵ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. 1830. Nr. 84. Beírva a veszprémi egyházközség jegyzőkönyvébe: DREL III. 254. A Veszprémi Református Egyházközség iratai. Körrendeleti jegyzőkönyv 1810–1847. Több helyen, így pl. Szentgálon is megmaradt az 1830-ban bevezetett *Oskolai Diarium*. Vö. RÁKÓCZI 1977. 46. – Csögléről 1824-től maradt fenn iskolai jegyzőkönyv. DREL III. 42. *Oskolai Protocolum* 1824–1841.

⁵⁶ HUDI-KÖBLÖS 2006. 61–75., 93–99.

is adott az egyházkerület (ahogy a törvényhatóságok az országgyűlési küldötteiknek).⁵⁷

RENDI NYILVÁNOSSÁG – POLGÁRI NYILVÁNOSSÁG

A jegyzőkönyvek sorsát, fennmaradását alapvetően meghatározta, hogy – a vármegyékkel szemben – nem volt az egyházkerületnek állandó székhelye (és állandó levéltára), így azokat a többi irattal együtt a püspök, illetve főjegyző hivatali utóda vette át megőrzésre. Az első ténylegesen levéltári célra szánt épületet dr. Antal Géza emeltette 1934-ben Pápán, a kollégium Séllyei utca felőli oldalán.⁵⁸

A XIX. század második felében kialakuló tudományos igényű protestáns egyháztörténet korán felismerte, hogy a kora-újkor megismerésében elsőrendű forrás a közgyűlési jegyzőkönyv, ezért megkezdődött a zsinatok anyagának kiadása.⁵⁹ A zsinatok jegyzőkönyveinek kiadását Thury Etele kezdte el a *Protestáns Egyháztörténeti Adattár* hasábjain.⁶⁰ E becses forrásokat az egyházkerület történetének megírásakor is hasznosította.⁶¹

A közgyűlési (zsinati) végzések az újkorban kéziratossá püspöki, esperesi körlevelek útján jutottak el az egyes gyülekezetekhez⁶², amelyek a felsőbb rendelkezések szövegét a XVIII. században már külön e célra rendszerezített másolati jegyzőkönyvbe rögzítették, amelybe más feljegyzéseket is írtak.⁶³ A körlevelek esperességenként egy-egy példányban készültek, s meghatározott

⁵⁷ TÓTH 1938. 181.

⁵⁸ KISS 1976. 99.

⁵⁹ KISS 1881.

⁶⁰ A XVII. századi zsinatok kiadott és ki nem adott jegyzőkönyveinek jegyzékét lásd: SIMON 2006. 72.

⁶¹ THURY 1908., THURY 1998.

⁶² Torkos Jakab püspök 1746-ban, Padányi Bíró Márton veszprémi katolikus püspök egyházlátogatásának idején az espereseknek írt körlevelében arra hívta fel őket, hogy bármit megtudnak a vizitáció módjáról, ami az egyházközségeknek hasznos lehet, azt „sietve lovas posta által currentallya” nekik. Torkos Jakab körlevele a seniorokhoz. DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1746. június 23.

⁶³ Példa rá: DREL III. 241. Balatonhenye Református Egyházközség iratai. Vegyes jegyzőkönyv, 5–75. p. (Körrendeletek 1768–1812). Szentgál körrendeleti jegyzőkönyve 1777-től maradt fenn. Vö. RÁCZ 1977. 84.

útvonalon gyülekezetről gyülekezetre „vándoroltak”, míg végül visszaérkeztek az espereshez.⁶⁴ A kialakult gyakorlat hasonlított a vármegye eljárásához, ott ugyanis a járási szolgabírák feladata volt a királyi, kormányzati, vármegyei rendeletek, végzések körlevélben való közzététele.⁶⁵

A körlevelek csak azokat a végzéseket tartalmazták, amelyek az egyház-községeket érintették, így a körlevélmásolati könyvekből csak részben rekonstruálható egy-egy egyházkerületi közgyűlés tárgysorozata.

A felsőbb körleveleket az egyházmegyék kezdetben más iratokkal együtt a közgyűlési jegyzőkönyvbe másolták, később azonban már külön jegyzőkönyvet rendszeresítettek e célra. Az ellenreformációs küzdelmek nyilvánvalóvá tették az iratok jogi-történeti értékét; részben ennek köszönhető, hogy az egyházkerület 1765-ben Adásztevelen tartott közgyűlésén döntött az egyházkerület (superintendentia) levéltárának létrehozásáról.⁶⁶

Az egyházkormányzati kommunikációban új helyzetet teremtett a főiskolai nyomda létesítése (1838), amely lehetővé tette az önálló tankönyvkiadást, az egyházi intézmények nyomtatványellátását, illetve a köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek és fontosabb körlevelek sokszorosítását.⁶⁷

Az egyházkerületi jegyzőkönyveket 1843-tól 1948-ig állította elő a főiskolai nyomda. Ezeket nagyjából részben bekötve őrzi levéltárunk. A főiskolai nyomda 1949. évi államosításával megszűnt a lehetősége annak, hogy a közgyűlési jegyzőkönyveket így módon publikálják.⁶⁸ 1949-től gépiratos formában készültek a közgyűlési jegyzőkönyvek.⁶⁹

⁶⁴ Balatonhenye egyes jegyzőkönyvében például 1768-tól jegyezték fel a körrendeleteket. DREL III. 241. Balatonhenye Református Egyházközség iratai. Egyes jegyzőkönyv (1768–1974). Monoszlónak csak 1807-től maradtak fenn három kötetben a körrendeleti jegyzőkönyvei. DREL III. 241. Körrendeletek és egyházközségi tárgyak jegyzőkönyvei (1807–1903).

⁶⁵ A körlevelekről (currentekről): ZSOLDOS 1842. 139–140.

⁶⁶ KISS 1976. 97.

⁶⁷ A nyomda az uralkodótól 1837. január 5-én kapott privilégiumlevelet. Működését 1838 májusában kezdte meg. A nyomda létesítése Tóth Ferenc püspök érdeme. Vö. TÓTH 1939. 11–23., HORVÁTH 1986. 23–38. A szakirodalom megfedkezett arról, hogy a nyomdaalapításnak voltak előzményei: Fábián József veszprémi esperes már 1814-ben javasolta egyházkerületi nyomda felállítását, de javaslatát nem fogadták meg. Vö. HUDI 2001. 14.

⁶⁸ A főiskolai nyomdát 1949. december 29-én államosították. Vö. HORVÁTH 1986. 114.

⁶⁹ Ezeket a gépiratos jegyzőkönyveket 1948-tól külön sorozatban, dobozokban őrizzük.

A közgyűlési jegyzőkönyvek tisztázása, végső formájának kialakítása a reformkorban az egyházkerületi főjegyző feladata volt. A jegyzőkönyvek másolásával a főiskolai hallgatókat is megbízták, ami a szöveg romlásához vezetett. Az a szokás alakult ki, hogy 13 példányt a főjegyző hitelesítésével küldtek meg az illetékeseknek (az egyházkerület vezetőinek és az espereseknek), a többit hitelesítés nélkül kapták meg az érintettek.

Az egyházkerület 1843. évi június 27–30-án Révkomárom szabad királyi városban tartott közgyűlésén döntött a közgyűlési jegyzőkönyvek 300 példányban történő kinyomtatásáról, hogy minden gyülekezet hozzájusson egy-egy megbízható szövegű példányhoz.⁷⁰

Mivel a főjegyző adminisztrációs terhe a reformkorban jelentősen megnőtt, 1843-tól írnokot is állítottak mellé.⁷¹

⁷⁰ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Révkomárom, 1843. június 27–30. Nr. 47. A napirendi pont a következőképpen hangzik: „Midőn a tanácskozási tárgyak szaporultával növekedvén természetesen az egyházkerületi gyűlések jegyzőkönyve; leírásával a főiskolai ifjuság nem kevésbé terheltetik; – azonban köztapasztalás szerint írási hibákkal elárasztva jő ki több írók keze alól a jegyzőkönyv: megújítá a jegyzői hivatal a közgyűlések jegyzőkönyveinek, a főtiszt. Egyházkerület által felállított főiskolai könyvnyomó intézetben leendő kinyomtatása iránti indítványát, – előadván, mikép illő ár szabtván a kinyomott jegyzőkönyvi példányoknak, s ezek egyes gyülekezeteink számára levén megveendő, oly mennyiségben kelendnek-el, kivált a jegyzőkönyv szerkezetében némi papiros kimélettel, hogy a könyvsajtó bizonyosan nem károsulna, – e mellett remény szerint az eddig tapasztalt írási hibák is elenyésznének a jegyzőkönyvekből.

[Határozat:] Az egyházkerületi tanács elfogadván ez indítványt, már a legközelebb szerkesztendő jegyzőkönyvet illő felvigyázat mellett, a szokott előzmények után, rendes úton s módon a főiskolai könyvnyomó intézetben kinyomtatni megrendelte, és pedig épen nem könyvárusi czikknek, hanem egyedül az egyházkerületben kebelezett gyülekezetek, s tanács széki hivatalos tagok számára csupán 300 példányokban, mellyek közül az eddigi szokás szerint kibocsátandó 13 példányok lesznek jegyzői saját kézirattal hitelesítendő, a többiekre pedig a jegyzői aláírás könyvsajtó által nyomtatandó. Egyébiránt a legközelebb kötött jegyzőkönyvbe a közgyűlési határozatok kézirat után bevezetendő; mivel ezt tartandja az egyházkerület eredeti jegyzőkönyvül.”

⁷¹ DREL I. 1. a. Egyházkerületi közgyűlési jegyzőkönyv. Pápa, 1843. augusztus 16–17. Nr. 172. Az 1843. augusztus 16–17-én Pápán tartott közgyűlés 172. pontja alatt olvasható: „Az egyházkerületi közgyűlések jegyzőkönyveinek a mind inkább sokasuló tárgyak miatti növekedése mellett, a gyülekezetekkel, iskolákkal, s választmányokkal, egyes egyénekkel közlendő irományok szaporodását, s ekkép az egyházi Főjegyző munkájának is súlyosbulását látván az egyházkerületi tanács, [határozat:] Jónak látta, hogy az egyházi Főjegyző mellett hivatalkodó

Az egyházkerület a tájékoztatás és jobb együttműködés érdekében jegyzőkönyveit a többi református egyházkerületnek is megküldte. Sőt, az 1860-as évektől a tiszántúli egyházkerület javaslatára – kölcsönösségi alapon – minden esperesség is kapott belőle. A jegyzőkönyvek könnyebb kezelése érdekében a főjegyző vagy tárgymutatót, vagy a napirendi pontok listáját (tárgysorozatot) is összeállította és kinyomtatta.

Az egyházkerület példáját 1875-től a barsi, majd a többi egyházmegye is követte, s amíg lehetősége volt rá, jegyzőkönyveit kinyomtatta. Az egyházmegyek jegyzőkönyveiket hivatalból az egyházkerületnek is megküldték.

A reformkor utolsó évtizedétől a nyomtatott jegyzőkönyvek a társadalmi nyilvánosság új formáját jelentették; kifejezték, hogy a döntéshozók hajlandók magukat alávetni az egyháztársadalom ellenőrzésének, a vallási közösségek pedig igényt tartanak a közügyek formálására, az egyházkormányzók befolyásolására. Az ekkor már javában működő egyházmegyei olvasótársasági könyvtárakban nemcsak a szépirodalmi, teológiai munkákhoz, folyóiratokhoz férhetett hozzá bárki, hanem a hivatalos egyházkerületi jegyzőkönyvekhez is.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
LK	= Levéltári Közlemények
MKSzle	= Magyar Könyvszemle

IRODALOM

- BUCSAY 1985 = BUCSAY Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Bp., 1985.
- EMBER 1938 = EMBER Győző: A magyar királyi helytartótanács gazdasági és népvédelmi működése III. Károly korában. Bp., 1938.
- EMBER 1940 = EMBER Győző: A magyar királyi helytartótanács ügyintézésének a története 1724–1848. Bp., 1940.
- FEKETE 1914 = FEKETE Lajos: A vármegyei tisztikar a XVI–XVII. században. Bp., 1914.
- FELHŐ–VÖRÖS 1961 = FELHŐ Ibolya–VÖRÖS Antal: A helytartótanács levéltár. Bp., 1961. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári Leltárak 3.)

Káplán, egyszersmind irnoka legyen. A' kinek e' foglalkozásért évenként a' kerületi pénztárból 50 vfor. [váltóforintot] rendelt kifizettetni."

- FÖGLEIN 1938 = FÖGLEIN Antal: A vármegyei jegyzőkönyv. = LK 16 (1938) 142–167.
- HORVÁTH 1986 = HORVÁTH József: Fejezetek a pápai nyomdászat történetéből. Veszprém, 1986.
- HUDI 2001 = HUDI József: Fábián József esperes pályafutása. = AP 1 (2001) 1–2. sz. 5–26.
- HUDI 2002 = HUDI József et al.: Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 5.)
- HUDI–KÖBLÖS 2006 = HUDI József–KÖBLÖS József: A pápai református kollégium szervezete és működése a XVI–XIX. században. = KÖBLÖS 2006. 7–142.
- HUDI–KÖBLÖS–KRÁNITZ 2011 = HUDI József – KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: Torkos Jakab püspök élete és munkássága (1711–1785). = KÖBLÖS József (szerk.): „Processus visitationis”. Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben. Pápa, 2011. 9–92. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 11.)
- JAKAB 2001 = JAKAB Réka: Levéltárügy a Dunántúli Egyházkerületben. A veszprémi református egyházmegye levéltára a XIX. században. = AP 1 (2001) 3–4. sz. 151–206.
- KISS 1881 = KISS Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Bp., 1881.
- KISS 1976 = KISS Gyula: A Dunántúli Református Egyházkerületi Levéltár fondjegyzéke. = A magyarországi református egyházi levéltárának fondjegyzéke. Szerk.: Ladányi Sándor. Bp., 1976. 95–159. (Magyarországi egyházi levéltárak fondjegyzékei. I.)
- KÓSA 2009 = KÓSA László: Kereszténység és népi kultúra. = Uő.: Tartozni valahová. Protestáns és református azonosságtudat. Kolozsvár, 2009. 38–56.
- KÖBLÖS 2002 = KÖBLÖS József: A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallásgyakorlatért a XVIII. század elején. Pápa, 2005. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 8.),
- KÖBLÖS 2004 = KÖBLÖS József: Még egyszer az Adásztevelen működő „Pápai Árva Oskoláról”. = AP 4 (2004) 3–4. sz. 107–132.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2005 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt: „Mindenkor az országban harmadiknak tartatott...”? A pápai református kollégium tagolódása a XVIII. század közepéig. = AP 5 (2005) 1–2. sz. 1–204.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009 = KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2009.
- KÖVY 1987 = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény. Pápa, 1987.
- MIKLÓS 1942 = MIKLÓS Ödön: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Pápa, 1942.
- RÁKÓCZI 1977 = RÁKÓCZI István: Az elemi oktatás helyzete Veszprém vármegyében az 1838-as összeírás alapján. = Neveléstörténeti tanulmányok. Szerk.: Vajna József. Veszprém, 1977. 9–87.
- SIMON 2006 = SIMON Szilvia: A Dunántúli Református Egyházkerület 17. századi zsinatainak protokolluma (1612–1658). = MKSzle 122 (2006) 1. sz. 72–78.

- SZATMÁRI 2005 = SZATMÁRI Judit: Tormássy János dunamelléki református püspök beiktatása 1808-ban. = AP 5 (2005) 3–4. sz. 289–302.
- THURY 1908 = THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I. Pápa, 1908.,
- THURY 1914 = THURY Etele (összegyűjtötte és szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület szabályrendeletei és az egyházakat, lelkeseket, tanárokat, tanítókat illető állami törvények. Pápa, 1914.
- THURY 1998 = THURY Etele: A Dunántúli Református Egyházkerület története. I–II. Sajtó alá rendezte: Koncsol László, a névmutatót Ágh József, Koncsol László és Tóth Endre készítette. Pozsony, 1998.
- TÓTH 1938 = TÓTH Endre: A Dunántúli Református Egyházkerület levéltára. = LK 16 (1938) 168–185. (Különlenyomat: Pápa, 1939.)
- TÓTH 1939 = TÓTH Lajos: A pápai főiskolai nyomda története. Pápa, 1939.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Bp., 1981.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp., 1977.
- ZSOLDOS 1842 = ZSOLDOS Ignác: A' szolgabírói hivatal. Pápa, 1842.

SUMMARY

JÓZSEF HUDI

From the past of the synods' minutes of the Transdanubian Reformed Superintendence

The Transdanubian Reformed Superintendence celebrates the 400th anniversary of its establishment in 2012. The first reformed bishop, preacher István Patai was elected at the synod held in Körmend on 19-20th June 1612.

In his study, the author sums up the minutes of the superintendence between the years of 1612 and 1948. He presents how the dates and powers of the synods, the participants, the mechanism of decision making changed during this period. A crucial change took place in the 18-19th centuries: from the 1730s secular officials were also elected, and besides the clergy, the representatives of the believers were involved in the decision making. The rate of lay representatives gradually increased. The church government became professional. The order of the synods was regulated by unwritten law at the beginning. The first detailed written law was prepared in 1894. From 1843 the minutes were pressed and made available for the public. In 1949, in the era of socialism, the superintendence's press was nationalized, and the public was restricted and controlled.